

Актуальность образования и обучения приобретают особое значение в осуществлении формирующего влияния в духовном развитии личности. Протестантизм, как религиозное течение, особенно за время независимости Украины, все больше привлекает к себе новых адептов. Поэтому, необходимость в качественном обучении объясняется ростом числа высших теологических учебных заведений как ответ на современные требования общества, как светского, так и представителей других религиозных течений (православных, католиков).

Автор делает попытку исследовать, каким образом влияние теологического обучения (или духовного образования) формирует религиозное мировоззрение представителей протестантской религии.

Ключевые слова: психологический анализ, теологическое обучение, религиозное мировоззрение, протестантизм, адепты.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2017

УДК 159.923.2

ІРИНА ЛИТВИНЕНКО, ІГОР ХОТЄНОВ

м. Миколаїв

lis28062561@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З МОЛОДИМИ ШКОЛЯРАМИ ІЗ СХОДУ УКРАЇНИ

У статті розглядається проблема професійної підготовки майбутніх психологів до роботи з молодшими школярами, які пережили психотравмуючу ситуацію, пов'язану із військовими діями на Сході країни, і переселилися до безпечних регіонів з батьками. Розглядається стан підготовки студентів-психологів для роботи з таким контингентом школярів, висвітлені «слабкі» місця у навчальному процесі. Представлені шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх психологів з акцентом на практико-орієнтоване навчання, враховуючи умови, в яких функціонує українська держава, запити суспільства, системи освіти, зокрема початкової.

Ключові слова: діти війни, психотравма, дитинство, молодший школяр, психологічна допомога, життєва ситуація, професійна підготовка, майбутні психологи, навчальний процес, ситуативні методи.

Україна сьогодні переживає непрості часи, враховуючи надскладні перехідні умови нашої держави на новий якісний рівень розвитку – європейський, коли практично одночасно здійснюються економічні, освітні, державні, національні перетворення, коли революційні демократичні досягнення супроводжуються величезними економічними витратами. Ускладнюється цей процес і подіями на сході країни, які за своїм акустичним складом звучать в мінорній тональності – бойові дії. Держава практично знаходиться в стані війни, яка, образно кажучи, як снайпер влучила в саме серце українського народу, кожній людині і, що нажахливіше – дітям східного регіону (діти – одна з найнезахищеніших, найвразливіших категорій населення), які знаходяться у першому (дошкільному) і

другому (молодшому шкільному) періодах свого Дитинства, а значить, які тільки-но «стають на крило» у своєму житті. Це час, коли відбувається становлення особистості, «позитивно-гармонійної Я – концепції» [13, 182], світогляду, системи цінностей, вироблення власної точки зору на себе, світ, вибудовуються соціальні взаємини, розширюється словниковий запас слів тощо.

На жаль, в активний словниковий запас дітей із сходу країни входять слова просякнуті болем як у фізичному так і психологічному сенсах, витратами: «обстріли», «руйнування», «війна», «поранені», «загиблі», «вибухи» тощо. За кожним з цих слів стоять реальні картини, звуки, запахи війни, які діти відчули на собі. Вони – діти війни! Страшне словосполучення сьогодні «оживає» і складається

враження, що історія відмотала свою плівку назад і ми переживаємо події сорокових років минулого століття. Це означає, що нами ДОРΟΣЛИМИ, забирається право дитини на щасливе дитинство! Іншими словами, порушується ціла низка важливих міжнародних, державних документів про охорону дитинства, зміцнення його статусу в суспільстві. Основні їх положення відбито у Конвенції ООН про права дитини, Національній доктрині «Діти України», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законах України «Про освіту», «Про охорону дитинства» та ін.. Державна політика нашої країни одним із своїх пріоритетних завдань вбачає збереження та зміцнення здоров'я кожної підростаючої особистості, забезпечення психологічно «комфортних умов розвитку на всіх вікових сходинках Дитинства, від немовляти до випускника школи» [4, 88].

На жаль, для українських дітей зі сходу країни, надто «рано оголюються таємниці життя, надто рано відкривається його темний бік» [7, 46] – найстрашніший – війна, яка є надважкою психотравмуючою ситуацією, яка негативно впливає на весь подальший хід психічного розвитку дитини, її життя в цілому, суттєво порушує здоров'я (усі складові), позитивне сприйняття реальності, світу, себе в ньому.

Так, ми сьогодні змушені констатувати жахливий факт – діти стали свідками війни. Це означає існування в державі дітей війни – складного соціально-психологічного явища, які пережили тяжку психотравму, наслідки якої проявляються в різних сферах їхнього функціонування: на емоційній, соматичній, поведінковій, когнітивній сферах. Це красномовно вказує в яких надскладних, драматичних умовах відбувається становлення «молодих пагонів» (А. М. Богуш) держави – нового молодого покоління.

Саме тому, місія дорослих – *навчити* дитину сприймати життя з позиції добра, правди, краси, любові, не дивлячись на пережите, його складність, часто драматичність, *розвинути* здатність до цілісного сприйняття світу, людей у єдності протилежностей (синергія, наприклад, добро-зло), *розкрити*, на доступному рівні, враховуючи індивідуальні характеристики дитини, сурову правду жит-

тя, оскільки «душа людини схиляється, перш за все, перед правдою» [7, 225], значення самопізнання, як творчого, цікавого процесу, який збагачує, розвиває потенціал людини, *донести* до свідомості зростаючої особистості думку про те, що особистість збагачується через власний життєвий досвід.

Зрозуміло, що без психологічної допомоги практикуючого психолога дитині не обійтися в силу свого віку, маленького життєвого досвіду. Сьогодні така освітня інституція, як загальноосвітня школа, для багатьох дітей – переселенців молодшого шкільного віку, які переїхали з батьками або дорослими, які ними опікуються, із зони бойових дій у безпечні регіони країни, може стати тим оазисом, де вони відчуватимуть себе психологічно захищеними, отримують відповіді на свої «непрості запитання» [6, 18], якісну психологічну допомогу. І в цьому процесі «перша скрипка» – психолог школи (представник психологічної служби). Для дитини надто важливо, щоб був «хтось старший, мудрий, хто має багатий життєвий досвід, узяв на себе не тільки відповідальність за неї, не тільки турботу про її благо, радощі, а й про її хвилювання» [11, 270], особливо у важкі періоди її життя. Сьогодні маємо невтішну статистику – 580 000 дітей постраждали через конфлікт на сході країни, а понад 230 000 дітей за своїм статусом є переселенцями, які залишили свої домівки і переїхали з батьками або тими, хто ними опікується, в безпечні регіони, сотні дітей отримали поранення і стали інвалідами! Варто зазначити, що на сьогодні в Україні офіційного статусу «діти війни» немає! На теперішній час, за статистикою, на Миколаївщині проживає понад 8.5 тис. вимушених внутрішніх переселенців. Серед них виокремлюються сім'ї, в яких виховуються діти молодшого шкільного віку. Це досить значна вікова група дітей, які навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах міста та області.

Зрозуміло, що молодший школяр ще не спроможний подолати наслідки пережитого самотійно, а тому, для дитини таким старшим, мудрим дорослим, який візьме на себе відповідальність за її тривоги, страхи, хвилювання, забезпечить психологічно комфортні умови для розвитку, є практикуючий психолог школи. Саме він сьогодні є однією з

центральної й необхідної фігур для усіх суб'єктів навчально-виховного процесу і особливо для наймолодших. Особливістю його роботи (як і вчителя початкових класів) на сьогодні, є те, що в одному класі навчаються діти, які зростали(-ють) в мирі і ті, хто не з чуток знають, що таке війна, це стикання з проблемами цієї категорії дітей (адаптація до нових умов проживання, навчання, навчитися повноцінно жити без руки, ноги або з протезом тощо). Від професіоналізму, компетентності психолога в цьому питанні, залежить наскільки швидко кожна дитина, яка пережила психотравмуючу ситуацію – війну, повернеться до нормального життя, відновиться її почуття безпеки, упорядкується картина світу. Саме він допоможе вчителю початкових класів ефективно взаємодіяти з різним контингентом дітей, які навчаються в одному класі, з їхніми батьками. Саме він допоможе батькам – переселенцям розширити знання про реакції дітей на посттравматичний стрес тощо.

Як бачимо, сучасна українська школа (дошкільна освіта) висувають досить високі вимоги до психолога, його функціональних обов'язків (наприклад, психологічний супровід кризових періодів розвитку, психологічна допомога в кризовій ситуації тощо). Зрозуміло, що це напряму привертає увагу до професійної підготовки майбутніх психологів – практиків, які самовизначилися із своїм майбутнім місцем роботи – освітою (дошкільною, середньою) і які, як професіонали «народжуються» в стінах університету. Забезпечуючи освітні заклади психологічними кадрами, на виші покладено величезну відповідальність за якість їхньої професійної підготовки, відповідність викликам часу, потребам суспільства.

Свого часу, ще М. І. Пірогов наголошував, що саме університети відображають сучасне суспільство більш, ніж усі інші заклади, оскільки вони завжди є «найкращими барометрами суспільства». Таке порівняння університетів з барометром, вказує на те, що виші швидко, своєчасно, гнучко реагують на всі зміни, події, які відбуваються у суспільстві і задовольняють його потреби. Образно кажучи, університети і суспільство живуть одним – єдиним життям. Враховуючи актуальність вищезазначеної проблеми – надання психологічної допомоги молодшим школярам, які зазна-

ли психологічної травми (війна), особливо потужно і владно звучить питання якісних змін у системі «людина – суспільство – професія». Відштовхуючись від останнього терміну, наголосимо, що сьогодні активно формується запит на нову генерацію психологів системи освіти, оскільки нові виклики диктують нові вимоги до цих професіоналів. Проте, дивлячись правді в очі, зазначимо, що сучасна система професійної підготовки психологів-практиків, не відповідає повною мірою, як словам М. І. Пірогова так і викликам часу, сьогодні, вимогам роботодавців, суспільства. Аргументацією слугує наступне. Україна завжди цінувала, прагнула миру. Довгий час жила в мирі, а тому факультети психології, кафедри психології, які є випусковними, не готували практикуючих психологів до роботи з дітьми які, постраждали у воєнному конфлікті. Проте, сьогодні, як ми вже зазначали, маємо величезну «армію» дітей війни. У результаті діючі практикуючі психологи, які працюють в такій соціальній практиці, як освіта, не готові до роботи з цією категорією дітей (молодшими школярами), до надання їм (їхнім батькам, які до речі, не переживали цих подій у своєму дитинстві) якісної психологічної допомоги.

Якщо проаналізувати навчальний план студентів – психологів, які зараз отримують психологічну освіту, то можна побачити цілу низку «слабких» ланок, з-поміж яких виокремимо, наприклад, такі:

- відмічається дефіцит практичної спрямованості в організації навчання на цей конкретний вид роботи – психологічна допомога дітям війни, що не відповідає значущості, нагальності цієї проблеми;
- недостатньо вивчаються наслідки посттравматичного стресу у прив'язці до вікових, індивідуальних особливостей дітей, кризових періодів їхнього розвитку;
- епізодично використовуються ситуативні методи навчання, моделювання життєвих ситуацій максимально наближених до реальних;
- недостатня увага приділяється практичним умінням розв'язувати проблемні ситуації. (Здатність розв'язувати ситуації, за словами І. Д. Бега, є «важливою професійною якістю, яка тією чи іншою мірою має виявлятися у всіх видах кваліфікованої праці»)[1, 413];

- під час вивчення наслідків психотравми (зокрема, пов'язаною з війною), в практичній роботі з її подолання, дітям (молодший школяр) приділяється значно менше уваги ніж при вивченні, вирішенні цієї ж проблеми у дорослих;
- недостатньо вивчається іноземний досвід окресленої проблеми;
- бракує навчально-методичної літератури.

Наголосимо, що на сьогодні не вистачає розроблених конкретних програм, тренінгів, тематичних зустрічей як для практикуючих психологів так і для студентів – психологів, які мали б допомогти в роботі, навчанні. Більшість публікацій носить загальний характер.

Хоча, варто підкреслити, що вже з'являються цікаві, глибокі публікації, присвячені вивченню такого соціально-психологічного явища, як «діти війни», особливостям роботи з цією категорією [3], [5], [6], [10], [12], [14] та ін., що є суттєвою допомогою, як для практикуючих психологів так і для студентів психологів у їхньому професійному удосконаленні, професійному становленні.

З огляду на сказане, ми бачимо – сучасна соціальна практика – освіта (зокрема початкова), вимагає відповідних змін у системі навчання психологів, у модернізації структури, змісту та потужного навчально-методичного забезпечення, що в свою чергу, допоможе «озброїти» студентів психологів, а не тільки поглибленими теоретичними знаннями, а й практичними вміннями, які допоможуть відновити у дитині почуття безпеки, довіру, відчуття психологічного комфорту, цілісну картину світу, сприйняття життя, людського життя, як найвищих цінностей.

Саме тому, питання підвищення якості професійної підготовки майбутніх психологів для системи освіти, з урахуванням тих умов, в яких зростають діти в сучасній Україні (Донецька, Луганська обл.), є актуальним і нагальним, адже війна, як психотравмуюча ситуація (середовище руйнування, насильства, агресії) формує особистість з певними вадами (викривлена картина світу, негативна «Я – концепція», труднощі емоційного розвитку, переживання емоційного відторгнення, почуття самотності, стресові стани, ворожість до оточуючих, відчай, паніка, утруднення адекватного сприйняття дійсності, прави-

льно оцінити ситуацію тощо), що потребує вивчення цих проблем з подальшим їх розв'язанням і спрямованих на збереження, зміцнення здоров'я учнів. Головна роль в цьому відводиться психологічній службі установи освіти, тобто її представнику – практикуючому психологу.

Як бачимо, перед професорсько-викладацьким складом кафедр, які здійснюють підготовку психологів для освіти, стоїть надвідповідальне завдання – підготувати компетентних психологів «вищого пілотажу».

Саме тому, пошук ефективних методів підготовки майбутніх психологів, які могли б надати психологічну допомогу молодшим школярам, які пережили психотравму – війну, у ситуаціях переживання ними гострих стресових ситуацій є необхідним і особливо актуальним.

Для кафедри психології факультету педагогіки та психології Миколаївського Національного університету імені В. О. Сухомлинського це завдання є пріоритетним, оскільки торкається дітей, а значить майбутнього. Студенти-випускники кафедри працюватимуть в школах міста та області, де навчаються діти війни (вимушені внутрішні переселенці із зони бойових дій), а значить повинні буди психологічно, професійно готовими до цього виду роботи. Враховуючи вищезазначені недоліки професійної підготовки студентів-психологів, ми розробили практичні кроки їх усунення.

Висвітливо деякі з них. Так, наприклад, під час вивчення навчальної дисципліни «Вікова та педагогічна психологія» (аудиторний час), ми додатково ввели модуль «Життєві ситуації в житті дітей дошкільного та молодшого шкільного віку». Мета – навчити студентів детально аналізувати ситуації (психотравмуючі), в яких опинилася дитина, за тих, чи інших обставин, вибудовувати «глибинний» діалог з дитиною (наприклад, розпитати саму дитину про симптоматику посттравматичного стресового розпаду, зрозуміло на доступному для неї рівні, пояснити їй, що її реакція на психотравму – нормальна реакція на пережите), покроковій роботі з психотравмою (точніше, з почуттями дитини) відповідно до віку, індивідуальності школяра, показати відмінності в роботі з дошкільнятами та молодшими школярами. У поза-

навчальний час, який є логічним продовженням навчального процесу, який має додатковий могутній ресурс, ми організували роботу гуртка «Психологічні стожари» (організатор і керівник Литвиненко І. С.), в рамках якого студенти вивчають, обговорюють наукові праці, статті провідних зарубіжних та вітчизняних науковців (Т. М. Титаренко, Т. С. Кириленко, К. Л. Мілютіна, О. П. Саннікова, С. І. Яковенко, А. Ален, С. Блум, Д. Джонсон та ін.), вивчають практичні нароби фахівців-практиків (О. Романчук, О. Попова, О. Залеська, Вільям Юль, Елін Хордвік та ін.), які присвячені вищезазначеній тематиці. Для самостійного опрацювання, студентам було запропоновано ознайомитися із навчально-методичним посібником «Підводні рифи життєвих ситуацій» [8]. кожна ситуація, яка представлена в посібнику розглядається таким чином:

1. Теоретична частина (теоретичні «стежки»).

2. Практична частина (практичні поради «як можна діяти», надання дитині психологічної допомоги).

3. Тематична додаткова література.

Посібник має практико-орієнтовний характер. Кожна ситуація обговорювалася, аналізувалася, розігрувалася студентами із зміною рольової позиції.

Для студентів-психологів, практикуючих психологів була написана програма «Знаю і розумію» [9], в якій представлені поетапні кроки надання психологічної допомоги молодшим школярам, які пережили психотравмуючу ситуацію – війну. Кожна ситуація представлена наочно-схематично. Так, наприклад, аналіз ситуації включає:

1. блок – спресований теоретичний тематичний матеріал (схема).

2. блок – практичні кроки роботи з учнем.

3. блок – слова-дороговкази для дорослих суб'єктів навчально-виховного процесу, які допоможуть їм зробити практичні кроки на зустріч дитині, змінити своє ставлення, погляд на ситуацію.

4. блок – рекомендована література, окремо для батьків і педагога, враховуючи, що у вчителя, вже є певний запас психологічних знань.

Програма має практико-орієнтований характер. Спрямована на індивідуальну роботу з учнем.

Так, наприклад, аналізуючи ситуацію «А я й досі чую вибухи, стрілянину, бачу зруйновані будинки, свою вулицю! Я бачив ВІЙНУ! Страшно!» (автори Литвиненко І. С., Хотєнов І. М.), ми із студентами детально обговорювали питання травматичної пам'яті (одна з причин розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) є пам'ять. Пам'ять – це добре організована система відтворення минулих подій). Акцентувалася увага студентів на тому, що механізм травматичної пам'яті необхідний для виживання індивіда, стає головною причиною посттравматичних розладів, викликає нав'язливі спогади (інтрузії), які складаються із сенсорних вражень, емоцій. В такій роботі згадували знання з загальної психології.

Програма «Знаю і розумію» впроваджена в школи міста та області, отримала схвалення педагогічних колективів, практикуючих психологів, обговорювалася на науково-практичному семінарі Будинку вчителя (Науково-методичний центр управління освіти міської ради), в якому активну участь брали студенти-психологи. Студенти-психологи є частими гостями в школах, де організують цікаві заходи із молодшими школярами, серед яких є діти із Сходу країни. Це дає можливість майбутнім психологам спостерігати, спілкуватись з цією категорією дітей, краще розуміти їхні емоції, «читати» поведінкові маркери тощо.

У рамках роботи гуртка «Психологічні стожари», активно використовувався метод аналізу конкретних ситуацій. Лейтмотивом цієї роботи стали слова П. Я. Гальперіна, який наголошував: «В людському житті немає нічого більш складного, ніж правильно орієнтуватися в конкретній ситуації. Вивченням цієї ситуації і займається наука психологія» [2, 64].

Особливу увагу приділяли вивченню наукових праць, присвячених такому соціальному феномену, як ситуація (Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, Я. В. Васильєв, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, Е. Г. Силяєва, І. М. Стариков, В. А. Семиченко, Н. В. Чепелева, Л. Росс, Р. Нісбетт та ін.).

Така робота поєднувалася з вивченням та обговоренням реакцій дітей, що пережили психотравму, в тому числі і таку, як війна.

Спланована, організована та проведена таким чином робота, дозволяла кожному

студенту сформувати активну, відповідальну позицію, як суб'єкта власної навчальної діяльності, розвинути професійні компетенції, практично підготуватися до цього конкретного виду діяльності, а значить бути психологічно готовим до роботи з молодшими школярами із Сходу країни.

Ще раз наголосимо, що для нас було важливим вибудувати конструктивний діалог з кожним студентом таким чином, щоб це допомогло психологічно осмислити події, які вирують в країні і в які включені діти, тому що це є передумовою відповідального ставлення студентів до цього виду роботи з дитиною, адекватно реагувати на сучасні виклики, усвідомлення необхідності, важливості поглибленого вивчення впливу психотравми на зростаючу особистість – молодшого школяра.

Отже, враховуючи те, що на Миколаївщині живуть сім'ї переселенців із Сходу країни, в яких виховуються молодші школяри, які навчаються в початковій школі, професорсько-викладацькій склад кафебри психології усвідомлюючи свою відповідальність за якість професійної підготовки майбутніх психологів для школи, зокрема, початкової – працює над удосконаленням навчального процесу, адже на практикуючих психологів Миколаївщини лежить величезна відповідальність – повернути кожному дитину війни до нормального мирного життя.

Перспектива подальшого дослідження: розробка програми надання психологічної допомоги дітям війни молодшого шкільного віку з практичними рекомендаціями для їхніх батьків та вчителів початкових класів з наступним впровадженням в роботу практикуючих психологів міста та області.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Том 1 / І. Д. Бех. — Чернівці : Букрек, 2015. — 840 с.

2. Гальперин П. Я. Лекции по психологии / П. Я. Гальперин. — М. : Книжный дом «Университет»; Высшая школа, 2002. — 400 с.
3. Діти і війна : навчання технік зцілення // Психолог. — 2015. — № 11—12 (563—564) червень. — С. 39—48.
4. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Монографія / А. М. Богущ, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін. ; наук. ред. А. М. Богущ ; за заг. ред. Н. В. Гавриш. — Луганськ : Альма-матер, 2006. — 368 с.
5. Допомога дітям, постраждалим внаслідок воєнного конфлікту / Н. В. Пророк, С. А. Гончаренко, Л. О. Кондратенко та ін. ; за ред. Н. В. Пророк. — Слав'янськ : ПП «Канцлер», 2015. — 84 с.
6. Дубровинський Г. Р. Діти війни: дослідження явища психотравми під час військової агресії в Україні / Г. Р. Дубровинський // Український психологічний журнал. — 2016. — № 1. — С. 16—25.
7. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. В. Зеньковский. — Клин : Фонд «Христианская жизнь», 2002. — 271 с.
8. Литвиненко І. С. Вікова та педагогічна психологія. Модуль: ситуації в житті дітей дошкільного віку або підводні рифи життєвих ситуацій / І. С. Литвиненко. — Миколаїв : Артєкс, 2017. — 471 с.
9. Литвиненко І. С. Вікова та педагогічна психологія. Модуль: ситуації в житті дітей молодшого шкільного віку. Програма «Знаю і розумію» / І. С. Литвиненко. — Миколаїв : Артєкс, 2017. — 471 с.
10. Макаруч Н. Психологічна допомога дітям з особливостями психофізичного розвитку у подоланні наслідків перебування у зоні військового конфлікту / Н. Макаруч, О. Хованова, Т. Хирна // Особлива дитина: навчання і виховання. — 2014. — № 4. — С. 68—74.
11. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. — Изд. 5-е. — М. : Политиздат, 1985. — 270 с.
12. Удовенко Ю. М. Організація соціально-психологічної допомоги дітям, які перенесли втрати внаслідок військових дій / Ю. М. Удовенко // Український психологічний журнал. — 2017. — № 1 (3). — С. 165—177.
13. Фурман А. В. Психологія Я – концепції / А. В. Фурман, О. Є. Гуменюк. — Львів : Новий Світ — 2000, 2006. — 360 с.
14. Чуйко О. В. Зарубіжні моделі психосоціальної реабілітації дітей, травмованих війною / О. В. Чуйко // Український психологічний журнал. — 2017. — № 1 (3). — С. 192—204.

IRINA LITVINENKO, IGOR KHOTENOV
Mykolayiv

FOR THE PROBLEM OF TRAINING OF THE FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE SYSTEM OF EDUCATION FOR THE WORK WITH JUNIOR SCHOOL CHILDREN FROM THE EAST OF UKRAINE

In the article there is discussed the problem of professional training of future psychologists for work with junior school children who have outlived a psychotraumatic situation. This situation concerns the fights in the East of the country and the children have moved to safer regions with their parents. There is examined category of school children, there are found some "weak" section in the educational process. There

are presented the ways of the improvement of the professional training of future psychologists with the accent on the practically-orientated study considering the conditions in which the state of Ukraine, the defense of the society, the system of education, especially the system of primary school, are functioning.

Key words: children of war, psychotrauma, childhood, junior school child, forced migrants, psychological help, life situation, professional training, future psychologists, educational process.

ИРИНА ЛИТВИНЕНКО, ИГОРЬ ХОТЕНОВ

г. Николаев

К ВОПРОСУ О ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ПО РАБОТЕ С МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ С ВОСТОКА УКРАИНЫ

В статье рассматривается проблема профессиональной подготовки будущих психологов для работы с младшими школьниками, которые пережили психотравмирующую ситуацию связанную с военными действиями на Востоке страны, и переехали в безопасные регионы с родителями. Рассматривается состояние подготовки студентов-психологов для работы с таким контингентом школьников, освещены «слабые» места в учебном процессе. Представлены пути усовершенствования профессиональной подготовки будущих психологов с акцентом на практико-ориентированное обучение, учитывая условия, в которых функционирует украинское государство, потребности общества, системы образования, в частности начального.

Ключевые слова: дети войны, психотравма, детство, младший школьник, психологическая помощь, жизненная ситуация, профессиональная подготовка, будущие психологи, учебный процесс, ситуативные методы.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2017

УДК 159.923.2:[373.2.015.31:17.022.1

ЛЮБОВ ЛОХВИЦЬКА

м. Переяслав-Хмельницький

liubovalo@bigmir.net

ПСИХОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЕТАПІВ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті представлено теоретико-методологічне обґрунтування етапності процесу морального виховання дітей дошкільного віку у контексті реалізації положень психологічної парадигми. Характеризовано наукове підґрунтя логіки побудови вертикально-лінійної концепції стадіальності процесу морального виховання дошкільників. Визначено сутнісний зміст кожного етапу: нормативно-морального усвідомлення, емоційно-ціннісного ставлення, осмислено-вольового поведження. Окреслено вплив стадіальності морального виховання на формування базового морального утворення – моральної самосвідомості особистості дошкільника, та мети його здійснення – ефективності моральної вихованості дитини дошкільного віку.

Ключові слова: психологічна парадигма морального виховання, особистість дошкільника, стадіальність морального виховання, етап нормативно-морального усвідомлення, етап емоційно-ціннісного ставлення, етап осмислено-вольового поведження, моральна самосвідомість, моральна вихованість дитини.

Сучасний світ у його глобальному вимірі все більше потерпає від проблем, що зумовлені прорахунками та недоліками забезпечення повноцінного зростання особистості на різних етапах онтогенезу. У структурі такого зростання моральний складник вирізняється пріоритетним. Це підкреслюється безперечним фактом, що стан будь-якого суспільства визначається рівнем розвитку моралі

в ньому, дотриманням загально визнаних моральних приписів. Світова наукова спільнота постійно намагається знайти оптимальні шляхи і ефективні способи яким чином поліпшити моральність громадян, забезпечивши їх дієвий моральний розвиток.

Сьогодні українське суспільство, зважаючи на потребу часу, виставляє запит на формування морально спрямованої особистості з